

Кульжанбекова Асель Жанатовна

Неравномерность уровня жизни и бедности в регионах Казахстана

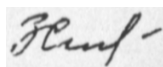
6М050600 - Экономика

Реферат
магистерской диссертации

Республика Казахстан
Караганда, 2013

Работа выполнена в Карагандинском экономическом университете
Казпотребсоюза

Научный руководитель:

доктор экономических наук,
профессор
Сальжанова З. А.

Түйін

Диссертацияның көлемі және құрылымы. Диссертацияның құрылымы зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттерімен анықталып, тақырыбын ашады. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, қолданылған әдебиеттер тізімінен, 2 қосымшадан, 95 беттегі мазмұндамадан, оның ішінде 18 кестеден, 18 суреттен, 71 әдеби бастаулардан тұрады.

Кілттік сөздердің тізімі: әлеуметті саясат; халық жағдайының деңгейі; өмір деңгейінің үдемелігі; өмір сапасы; халық өмір деңгейінің индикаторы; кедейлік; кедейліктің тұжырымдамасы; кедейліктің көрсеткіштері; халықтың кірісі; халықтың ақша кірісінің жіктелуі; халықтың қолданысы; қолданыс себеті; халықтың шығыны; Лоренц қисығы; Джини коэффициенті; күнкөрістің ең төменгі деңгейі; төмен айлық; халықтың әлеуметтік қорғанысы; белсенді аймақтық саясат.

Диссертация жұмысы өмір деңгейінің тепе-теңсіздігі мен Қазақстан Республикасы аймағындағы кедейлікті зерттеуге арналған.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Әлеуметтік қалыпты қамсыздандыру қазіргі уақытта көптеген мемлекеттердің даму сипаттамасы болып табылады. Әлемнің көптеген елдерінде үкімет тек экономикалық дамуды жетілдіруге ғана емес, сонымен қатар кірісті дұрыс тарату, халықтың өмір деңгейін көтеруге күш салуда. Заманауи мемлекеттердің өмір сүру қабілетін сақтау мен бекіту, біріншіден, жалпы қаруларды жетілдіру, екіншіден, ұлттық адами әлуатті көтеру арқылы қол жетеді. Адамның даму ресурстары аумағындағы мемлекеттік саясаттың әлсіреуі әлеуметтік тепе-теңсіздікке, қылмыстың өсуіне, елдегі халықтың өмір деңгейінің туылуы мен төмендеуіне әкеліп соғады.

Қазақстан Республикасында әлеуметтік экономикалық саясаттың заманауи шарттар бағыты басымдығына халықтың өмір деңгейін көтеру және кедейлікті төмендету болып табылады. Халықтың бақуатты деңгейі, мемлекетте экономикалық дамудың базалық көрсеткіші бола отырып, әлеуметтік экономикалық маңызды орын алады. Мемлекеттік тәуелсіздікті алу мен болу кезіндегі нарықта қайратты өзгерістерге орай, Қазақстан экономикада жағымды нәтижелерге қол жеткізді, ол ірі әлеуметтік программаларды бастауға жол ашты.

Қазақстан экономикасының заманауи даму кезеңі экономикалық өсудің төзімді шапшаңдылығымен сипатталады. Соңғы 5 жылдың ішінде жыл сайынғы орта есеппен бойынша жалпы ішкі продукт көлемінің 8-10% өсуі халықтың өмір деңгейін сипаттайтын шартты көрсеткіші болып отыр. Елімізде номиналды, айлық көлемі тұрақты өсуде, жұмыссыздық саны азаюда, зейнетақы мен жәрдемақы саны да көтерілуде. Сонымен қатар, әлеуметтік сферада қалыптасқан жағдайдың жағымсыз үрдістер қатары да жетерлік. Қазіргі уақытқа дейін түрлі әлеуметтік топтардың кіріс дифференциацияларының жоғарғы деңгейі сақталуда, халықтың басым бөлігі күнкөрістің ең төменгі деңгейдегі кіріс табуда. Қазақстанда кедейлік пен өмір сүру тепе-теңсіздігінің маңызды факторларының бірі болып оның тұрғылықты

жері болып саналады. Экономикалық реформалар экономикалық секторлардың дамуына түрлі ықпалын тигізді, байқауымызша, түрлі облыстарда, өндіріс арнайыландыруларына байланысты. Әсіресе ол шаруа қожалықтарында көрініс тапты, онда бүгінде еңбек өндіріс деңгейі төмен және халықтың табысы өте аз. Дәстүрлі оңтүстік шаруа қожалық облыстары кедейліктің жоғарғы көрсеткіштерімен ерекшеленеді. Осы аумақтардың халық өмір деңгейін аздыратын тағы бір фактор, ол формальсыз экономиканың барымы, яғни, есептен шаруа қожалығынан кіретін кірістің бір бөлігін жасыру. Қазақстанның батыс облыстарында индустриалық өндірістік жалпы аумақтың өндірісінің басым бөлігін алып жатыр. Жергілікті халық мұнай- газ секторындағы жоғары табысқа бәсең әрекет жасайды, соның салдарынан осы аумақтар да кедейліктің жоғары деңгейлі аумақтар қатарына жатады. Өмір деңгейі мен облысаралық кедейлік деңгейлерінің айырмашылықтары нарық еңбегінің бәсең дамуына байланысты.

Кедейлік мәселесі тек аймаққа байланысты қиындық тудырмайды, оған қоса, оны бірдейлестіруді қиындатады. Қазақстанда кедейлікті ресми инструментарияны қолдана отырып өлшеу бойынша, кедейлер қатарына күнкөріс деңгейінің төмен кірісті үй шаруашылықтары жатады, олардың қажеттіліктері негізгі мәселе болып отыр. Кедейлікті анықтау концепциясы мен оны өлшеу құралдыры кедейлік санын түрлі әлеуметтік- демографиялық халық топтарының таралу аймағында түзетуі мүмкін.

Атап өтетін жайт, барлық әлеуметтік бағдарламалардың мақсаты кедейліктің біртұтас болғанына қарамастан, кедейлік пен оның құралдарынан белгілі бір бағытта қолдану заңмен қарастырылған. Шынайы қаржы мүмкіндіктері мен еңбек нарығында туындаған жағдайларға сүйене отырып, барлық аумақтар азаматтық бірдейлестіруде одан қатты ережелер қолдану керек деген шағым түсірген. Осының әсерінен, осы жағдайларға сәйкес кедейлік масштабын анықтау үшін альтернативті жақтан қолдау болуы керек және халық ішіндегі күнкөрісі нашар адамдар қатарына құралдарды қайта тарату нышандарын бағалау.

Өмір деңгейі тепе-теңсіздігі мен халықтың аумақ деңгейіндегі кедейлік мәселелерін шешу де қажет болып отыр. Тек аумақ деңгейінде оның ерекшеіктері есепке алынуы мүмкін, ол аумақты әлеуметтік саясаттың белсендірілуін талап етеді. Осы өмір деңгейіне сәйкес зерттеулерге байланысты, бұл мәселені халықтың территориалды топтарына сәйкесінше шешу негізделіп отыр. Берілген мәселені шешуге кешенді табыс қажет халық табысының өсуі, жағдайы төмен халық бөлігін әлеуметтік қорғаныспен қамтамасыз ету, аумақты әлеуметтік саясатты белсендіру.

Мәселенің өңделушілік дәрежесі. Экономикалық теориялар классиктері А. Смит, К. Маркс, Ф. Энгельс қоғамның экономикалық дамуы мен әлеуметтік өзара қатынасына көп мән берген. Заманауи үрдістер мен әлеуметтік мәселелерді шешу механизмі батыс ғалымдарының еңбегінен көрініс тапты Маршалла А., Самуэльсона П., Макконелла Кэмпбелл Р. Және т.б., сонымен қатар, ресейлік ғалымдар, Аганбегян А.Г., Котляр А.Е., Струмилин С.Г. және т.б.

Қазақстандық ғалымдар ішінде әлеуметтік саясат жасау аспектілері, әлеуметтік даму, халықтың әлеуметтік тепе- теңсіздігі туралы С.Н. Ғайсин, Ю.К. Шоқаманов, Т.К. Қойшуев, Д.К. Қабдиев, М.К.Мелханов, К.С.Мұхтаров, Х.Н. Сансызбаева, А.Ж.Сұлтанғазина, Ұ.Қ. Шеденов, А.М.Ықымжанова еңбектерінде өз бейнелерін тапқан.

Өмір деңгейін зерттеу мәселелері экономисттердің, әлеуметтанушылардың, демографтардың көңілін аударады. Экономикалық әдебиетте теоретикалық, методикалық және қолданбалы зерттемелер жеке аспектілері бойынша мәселелер қарастырылған. Берілген мәселеге маңызды ықпалын тигізген В.Ойкен, Ф. фон Хайек, П. Олдак, Оршанский және т.б. ғалымдар. Өмір деңгейі мен кедейлік мәселесі де Т.И. Заславская, В. Ф. Майер, В. Бобков, Н.М. Римашевская, В.М. Рутгайзер, П.Н. Мстиславский, А.С. Ревайкин, Т. Қожамкулова, А.К. Қошанова, С.Х.Берешева, Н.Ж.Бримбетова, Е.М. Арынов, Т.Притворова, В.П. Шеломенцева сияқты ғалымдардың еңбегінде бейнеленген. Бірақ, қазіргі уақытта өмір деңгейі әлеуметтік және территориялды дифференциациясына толықтай айқындама берілмеді, аумақ деңгейінде әлеуметтік урдістің динамикасы аз зерттелді, халықтың табысы мен өмір деңгейін мемлекеттік қалыпқа келтіру зерттемелер көлемі өте аз.

Ерекше өзектілік, үлкен тәжірибелік мағына мен айтылған мәселелердің қажеттіліктері диссертациялық зерттеуге, оның мақсаты мен тапсырмалар тізгінін негіздеді.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты болып өмір деңгейін бағалау және халықтың кедейлік қисыны, берілген көрсеткіштердің сараптамалары, елеміздің әлеуметтік сферасында мемлекеттік мәселелерді түзету механизмдерін зерттеу, сонымен қоса, Қазақстан Республикасында кедейлік санын және тепе- теңсіздікті азайту бағыттары табылады.

Қойылған мақсаттарға жету үшін келесі **міндеттерді** орындау керек:

- өмір деңгейінің теоретикалық аспектілерін, оның мазмұны мен түсініктемелерін зерттеу, «өмір деңгейі», «өмір сапасы», «өмір бейнесі», «кедейлік» сөздерінің мағынасын анықтау;

- халықтың өмір деңгейі мен кедейлігін қолданыстағы құралдармен сараптау;

- кедейлік мазмұнын заңнама тұрғысынан халықтың өмір деңгейінің төмендеуі ретінде ашу;

- халықтың табысын мемлекеттік реттеу механизмдерінің қажеттіліктерін негіздеу;

- аумақты әлеуметтік саясаттың белсенді құрылуын өмір деңгейін көтеру позициясынан негіздеу, бұл халықтың кедейлігі мен өмір деңгейінің тепе- теңсіздігін төмендетуге бағытталған.

- Қазақстан аумақтарында халықтың кедейлігі мен өмір деңгейінің тепе- теңсіздігін төмендету ұсыныстарын іске асыру.

Зерттеу нысаны болып Қазақстан Республикасында, толықтай, сонымен қатар аумақтар бөлігіндегі кедейлік пен өмір деңгейі көрсеткіштері болып табылады.

Зерттеу пәні болып еліміздегі халықтың өмір деңгейі мен кедейлікті құрайтын үдеріс кезінде туындайтын әлеуметтік экономикалық қарым-қатынастың құрамы табылады.

Теоретикалық және әдістемелік негізге өткізілген зерттеулердің монографиялық еңбектері, халықтың кедейлігін томендетуге, әлеуметтік даму сұрағы негізінде шет ел және отандық авторлардың ғылыми жұмыстары мен мақалалары жатады.

Нормативті құқықтық базасын диссертацияның Қазақстан Республикасының заңдары бейнелейді, Президент пен ҚР Үкіметтер жарлықтары, даму стратегиялары, бағдарлама құжаттары, құжаттардың қаулысы мен нормативті мемлекеттік құжаттары.

Хабарлау базасын зерттеуге ҚР Ұлттық Агентсті статистикасының белгілері, еңбек Министрлігі және ҚР әлеуметтік қорғанысы ресми материалдары жатады.

Жұмыста түрлі әлеуметтік экономикалық зерттеу құралдары пайдаланылды: жүйелі сараптама; салыстырмалы сараптама; есепті-аналитикалық зерттеу құралы; топтастыру құралы; экономикалық-математикалық моделдеу; құралмалы және динамикалық сараптама құралдыры және т.б. Зерттеулер елдің жалпы экономикалық деңгейі мен аумақтық деңгейде қарастырылған.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы келесі тәжірибелік және теоретикалық мағыналары бар сараптамаларға негізделген:

- «өмір деңгейі», «өмір сапасы», «өмір бейнесі» және халықтың «кедейлігі» түсініктерінің арақатынасын категорияларын анықтау;

- елімізде өмір деңгейі мен кедейлікті мемлекеттік реттеу тұрғысынан принциптар анықталы.

- халықтың өмір деңгейі мен кедейлігін сипаттайтын сапалы саналы көрсеткіштер бағамы берілді;

- өткізілген сараптама негізінде Қазақстан аумақтары заманауи экономикада өмір сүру деңгейі жіктелді;

- Қазақстан аумағында халықтың өмір деңгейі мен кедейлігін төмендетуге ұсыныстар жасалды.

Қорғауға шығарылатын маңызды ғылыми ережелер:

- «өмір деңгейі», «өмір сапасы», «өмір бейнесі» және халықтың «кедейлігі» түсініктерінің арақатынастарын анықтау;

- елімізде өмір деңгейі мен кедейлікті мемлекеттік тұрғыда реттеудің механизмдері мен талаптары;

- Қазақстан аумақтарында кедейлік пен өмір деңгейі тепе-теңсіздігінің бағалау нәтижелері;

- Қазақстан аумақтарын өмір деңгейі бойынша жіктеу;

- өмір деңгейін көтеру және кедейлікті төмендетуге арналған басым бағыттар.

Зерттеудің практикалық маңызы Қазақстан аумақтарында кедейлік пен өмір деңгейі тепе-теңсіздігін төмендетуге негізделген, сонымен қатар Қазақстан Республикасында күнкөрістің төменгі дәрежесін анықтауды тәртіпті

жетілдіруге негізделеді. Авторлардың ұсыныстары мемлекеттік мүшелерде түрлі деңгейлерде қолданылуы мүмкін, реттеу механизмдері үшін экономикалық институттар, соған қоса, ҚР мен оның аумақтарында әлеуметтік экономикалық дамуға болжамдар мен бағдарламалар құру, әлеуметтік саясатты жасау және іске асыру.

Зерттеу нәтижелерінің сапасын анықтау. Жұмыстың негізгі ережелері мен нәтижелері халықаралық конференцияда баяндалды: Розвиток екологічної економіки й освіти в Україні і в світі (Украина, Киев, 2011); Қазақстанның әлеуметтік модернизациясы: алдын- ала сауқат, белестер және даму жолдары (Қазақстан, Қарағанды 2012); Социальная модернизация Казахстана: предпосылки, достижения и пути развития (Ресей, Мәскеу 2012); Практика впровадження зелених технологій (Украина, Киев 2013); Ұлттық экономика модернизациясының концептуалды негіздері және құрылмалы- инновациялық пен институционалды механизмі (Қазақстан, Қарағанды 2013).

Зерттеу нәтижелерінің басылымдары. Диссертация тақырыбы бойынша 5 ғылыми жұмыс басылды, жалпы көлемімен 1,9б.б.

Реферат

Объем и структура диссертации. Структура диссертации определена целью и задачами исследования и служит раскрытию темы исследования. Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованных источников, 2 приложений; изложена на 95 страницах, включая 18 таблиц, 18 рисунков, 71 литературных источников.

Перечень ключевых слов: социальная политика; уровень жизни населения; градации уровня жизни; качество жизни; индикаторы уровня жизни населения; бедность; концепции бедности; показатели бедности; доходы населения; дифференциация денежных доходов населения; потребление населения; потребительская корзина; расходы населения; Кривая Лоренца; коэффициент Джини; прожиточный минимум; минимальная заработная плата; социальная защита населения; активная региональная политика.

Диссертационная работа посвящена исследованию неравномерности уровня жизни и бедности в регионах Республики Казахстан.

Актуальность темы исследования. Обеспечение социальной стабильности является в настоящее время характерной особенностью развития многих государств. Во многих странах мира усилия правительств направляются не только на достижение устойчивого экономического роста, но и на справедливое распределение доходов, на повышение уровня жизни населения. Сохранение и укрепление жизнеспособности современных государств достигается, во-первых, совершенствованием их общественного устройства, во-вторых, повышением национального человеческого потенциала. Ослабление государственной политики в области развития человеческих ресурсов ведет к социальной нестабильности, росту преступности, снижению рождаемости и падению уровня жизни населения страны.

В современных условиях в Республике Казахстан одним из приоритетных направлений осуществления социально-экономической политики является повышение уровня жизни населения и снижение бедности. Уровень благосостояния населения, являясь одним из базовых показателей экономического развития государства имеет важное социально-экономическое значение. Благодаря энергичным рыночным преобразованиям, проводимым в период обретения и становления государственной независимости, Казахстану удалось достигнуть значительных позитивных результатов в экономике, позволившим приступить к осуществлению крупных социальных программ.

Современный этап развития экономики Казахстана характеризуется устойчивыми темпами экономического роста. Ежегодное повышение объема валового внутреннего продукта за последние пять в среднем на 8-10% обусловило улучшение показателей, характеризующих уровень жизни населения. В республике стабильно растет как номинальная, так и реальная заработная плата, снижается уровень безработицы, повышаются размеры пенсионных выплат и пособий. В то же время ситуация, сложившаяся в социальной сфере характеризуется рядом негативных тенденций. До настоящего времени сохраняется высокий уровень дифференциации величины

доходов у различных социальных групп, значительная часть населения имеет доходы ниже прожиточного минимума. Одним из основных факторов, обуславливающих неравномерность уровня жизни и бедности населения в Казахстане, является место его проживания. Экономические реформы по-разному повлияли на развитие секторов экономики и, как следствие, на разные области, в зависимости от их производственной специализации. Особенно это отразилось на сельском хозяйстве, где на сегодняшний день наиболее низкая производительность труда и соответственно низкие доходы населения. Традиционно южные сельскохозяйственные области отличаются высокими показателями бедности. Еще одним фактором, ухудшающим уровень жизни населения этих регионов, являются наличие неформальной экономики, что способствует сокрытию от учета части дохода, получаемого домашними хозяйствами. В западных областях Казахстана доля промышленного производства превышает более половины валового регионального продукта. Однако местное население слабо задействовано в производстве высоких доходов в нефтегазовом секторе, в результате чего эти области также относятся к регионам с высоким уровнем бедности. Различия в уровне жизни и бедности между областями, кроме того, связаны со слабо развитым рынком труда, не обеспечивающим население достаточной занятостью и со многими другими факторами.

Проблема бедности оказалась трудной не только по причине масштабов ее распространения, но и из-за сложности ее идентификации. Применение официального инструментария измерения бедности в Казахстане, согласно которому к бедным относят домохозяйства с душевыми доходами ниже прожиточного минимума связано в основном с реализацией программ адресной поддержки населения, для которых как измерение доходов, так и использование прожиточного минимума, с целью оценки степени нуждаемости, является весьма проблематичным. Выбор концепции определения бедности и метода ее измерения может существенно скорректировать масштабы распространения и риски попадания в число бедных для различных социально-демографических групп населения.

Необходимо отметить также, что, несмотря на формальное признание принципа единой черты бедности для всех социальных программ, даже на законодательном уровне предусмотрена возможность использования различных линий бедности и процедур оценки материальных возможностей. Исходя из реальных финансовых возможностей и сложившейся ситуации на рынке труда, все регионы заявляют о необходимости применения более жестких правил идентификации граждан, имеющих право на данный вид помощи. Вследствие этого, в сложившихся условиях возникает необходимость разработки альтернативных подходов к вопросам определения масштабов бедности и адекватных методов оценки нуждаемости с целью перераспределения средств, идущих на социальную поддержку населения, в пользу наиболее беднейших.

Необходимо также решение проблемы неравномерности уровня жизни и бедности населения на уровне региона. Только на уровне региона могут быть учтены все его особенности, что требует активизации региональной социальной

политики. В связи с этим исследование сложившихся тенденций уровня жизни, связанных с усилением территориальной и социальной дифференциации населения убеждает в необходимости дифференцированного подхода к изучению и решению вопросов формирования уровня жизни по отношению к территориальным группам населения. В решении данной проблемы необходим комплексный подход: рост доходов населения, обеспечение социальной защиты малоимущих слоев населения, активизация региональной социальной политики.

Теоретическое осмысление социально-экономических аспектов уровня жизни в современных условиях имеет принципиальное значение для обоснования и выработки основных мер социально-экономической политики, которые должны быть нацелены на повышение уровня жизни, смягчение положения бедного населения, а также на снижение масштабов бедности.

Степень разработанности темы. Классики экономической теории А.Смит, К.Маркс, Ф.Энгельс обращали особое внимание на взаимосвязь социального и экономического развития общества. Современные тенденции и механизмы решения социальных проблем, проведения рыночных реформ в этой сфере нашли отражение в трудах западных ученых Маршалла А., Самуэльсона П., Макконелла Кэмпбелл Р. и др., а также таких российских ученых, как Аганбегян А.Г., Котляр А.Е., Струмилин С.Г. и др.

Среди казахстанских ученых отдельные аспекты разработки социальной политики, социального развития, экономического неравенства населения получили освещение в работах Гайсина С.Н., Шокаманова Ю.К., Койчуева Т.К., Кабдиева Д.К., Мельдахановой М.К., Мухтаровой К.С., Сансызбаевой Х.Н., Султангазина А.Ж., Шеденова У.К., Ыкымжановой А.М.

Проблема исследования уровня жизни привлекает внимание экономистов, социологов, демографов. В экономической литературе по отдельным аспектам указанных проблем имеются теоретические, методические и прикладные разработки. Значительный вклад в разработку данных проблем внесли такие ученые, как В.Ойкен, Ф. фон Хайек, П. Олдак, Оршанский и др. Вопросы уровня жизни и бедности получили широкое отражение также в трудах Т.И. Заславской, В. Ф. Майера, В. Бобкова, Н.М. Римашевской, В.М. Рутгайзера, П.Н. Мстиславского, А.С. Ревайкина, Т. Кожамкулова, А.К. Кошанова, С.Х.Берешева, Н.Ж.Бримбетовой, Е.М. Арынова, Т.Притворовой, В.П. Шеломенцевой. Однако, в настоящее время не получила должного теоретического обоснования территориальная и социальная дифференциация жизненного уровня, мало изучена динамика социальных процессов на уровне регионов, недостаточен объем исследований государственного регулирования уровня жизни и доходов населения, а также механизмов снижения бедности населения страны.

Особая актуальность, большая практическая значимость и недостаточность комплексной разработки обозначенных проблем обусловили выбор темы диссертационного исследования, его задачи и цели.

Целью диссертационного исследования является теоретическое обоснование индикаторов оценки уровня жизни и бедности населения, анализ

данных показателей, изучение механизмов государственного регулирования проблем в социальной сфере страны, а также выявление основных направлений снижения неравномерности распределения уровня жизни и бедности в регионах Республики Казахстан.

Для достижения поставленной цели были поставлены следующие **задачи**:

- изучить теоретические аспекты уровня жизни, его содержание и понятия, выявить сущность категорий «уровень жизни», «качество жизни», «образ жизни», «бедность»;
- проанализировать существующие методики и подходы к оценке уровня жизни и бедности населения;
- раскрыть содержание понятия бедности как закономерного следствия процессов снижения уровня жизни населения;
- проанализировать состояние и тенденции уровня жизни и бедности населения страны в целом и на уровне регионов;
- обосновать необходимость механизма государственного регулирования доходов населения;
- обосновать с позиций повышения уровня жизни модель формирования активной региональной социальной политики, направленной на снижение неравномерности распределения уровня жизни и бедности населения;
- разработать рекомендации для снижения неравномерности распределения уровня жизни и бедности населения в регионах Казахстана.

Объектом исследования являются показатели уровня жизни и бедности населения Республики Казахстан, как в целом, так и в разрезе регионов.

Предметом исследования выступает совокупность социально-экономических отношений, возникающие в процессе формирования уровня жизни и бедности населения страны и на уровне регионов.

Теоретическую и методическую основу проводимых исследований составили монографические труды, научные работы и статьи отечественных и зарубежных авторов в ведущих экономических журналах по вопросам социального развития, проблемам повышения уровня жизни и снижения уровня бедности населения.

Нормативно-правовую базу диссертации образуют Законы Республики Казахстан, Указы Президента и Правительства РК, стратегии развития, программные документы, постановления и нормативные документы органов государственной власти, к компетенции которых относится регулирование отношений в социальной сфере.

Информационной базой исследования послужили статистические данные Национального Агентства РК по статистике, официальные материалы Министерства труда и социальной защиты РК.

В работе применены различные методы социально-экономических исследований: системный анализ; сравнительный анализ; расчетно-аналитический метод исследования; метод группировок; экономико-математического моделирования; метод структурного и динамического анализа и другие. Исследование предусматривалось на уровне экономики страны в целом и на уровне регионов.

Научная новизна диссертационного исследования заключается в следующих результатах, имеющих теоретическое и практическое значение:

- выявлены сущность понятий и взаимосвязь категорий «уровень жизни», «качество жизни», «образ жизни» и «бедность» населения;
- определены принципы государственного регулирования уровня жизни и бедности в стране;
- дана качественно-количественная оценка показателей, характеризующих уровень жизни и бедность населения;
- на основе проведенного анализа регионы Казахстана классифицированы по уровню жизни в современной экономике;
- разработаны рекомендации для снижения неравномерности распределения уровня жизни и бедности населения в регионах Казахстана.

Основные положения выносимые на защиту:

- сущность понятий и взаимосвязь категорий «уровень жизни», «качество жизни», «образ жизни» и «бедность» населения;
- механизмы и принципы государственного регулирования уровня жизни и бедности в стране;
- результаты оценки неравномерности уровня жизни и бедности в регионах Казахстана;
- классификация регионов Казахстана по уровню жизни;
- приоритетные направления повышения уровня жизни и снижения бедности в регионах Казахстана.

Практическая значимость диссертационного исследования заключается в научном обосновании рекомендации для снижения неравномерности уровня жизни и бедности в регионах Казахстана, а также для совершенствования порядка расчета прожиточного минимума в Республике Казахстан. Предложенные автором рекомендации могут быть использованы государственными органами различного уровня, экономическими институтами для совершенствования механизмов регулирования, а также при составлении прогнозов и программ социально-экономического развития РК и его регионов, при выработке и реализации социальной политики. Отдельные результаты исследований могут найти применение при чтении курсов социальной экономики, анализе экономики, экономики рынка труда, региональной экономики.

Апробация основных положений диссертации. Основные положения диссертационной работы были доложены на следующих международно-практических конференциях: Розвиток екологічної економіки й освіти в Україні і в світі (Украина, Киев, 2011); Социальная модернизация Казахстана: предпосылки, достижения и пути развития (Казахстан, Караганда, 2012); Актуальные проблемы социально-экономических исследований (Россия, Москва, 2012); Практика впровадження зелених технологій (Украина, Киев, 2013); Концептуальные основы и механизмы структурно-инновационной и институциональной модернизации национальной экономики (Казахстан, Караганда, 2013).

Публикации результатов исследований. По теме диссертации опубликовано 5 научных работ, общим объемом 1,9п.л.

Abstract

The volume and structure of the thesis. The structure of thesis is determined by the purpose and objectives of the study, so that it fully covers the research topic. The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion, list of reference sources and 2 appendices. The given work consists of 95 pages, including 18 tables, 18 figures and 71 literary references.

List of key words: social policy; living standards of population; gradation of living standards; quality of life; indicators of living standards; poverty; concepts of poverty; indicators of poverty; household income; income differentiation of households; household consumption; consumer basket; household expenditures; Lorenz curve; Gini coefficient; living wage; minimum wage; social protection of the population; active regional policy.

The thesis is concerned with the study of the inequality of standards of living and poverty in the regions of the Republic of Kazakhstan.

Current importance of the given research topic. Securing social stability is the characteristic feature of the development of many countries nowadays. In many states worldwide the government efforts are directed not only to the achievement of sustainable economic growth, but also to a fair distribution of income, as well as increase of the living standards of the population. Preserving and strengthening the vitality of modern states is achieved, firstly, by the improvement of their social structure; and secondly, by increasing national human potential. The weakening of the state policy in the field of human resources development leads to social instability, increase of crime, decline in birth rates and a drop in the living standards of population.

Under current conditions one of the priorities of social and economic policy of the Republic of Kazakhstan is to improve the living standards and reduce poverty of population. The level of national well-being, which is one of the basic indicators of economic development of the state, is of great socio-economic importance. Due to the energetic market reforms carried out in the period of acquisition and establishment of national independence, Kazakhstan has managed to achieve significant positive results in the economy that made it possible to launch large-scale social programs.

The annual increase in the gross domestic product by an average of 8-10 % for the last five years has resulted in increasing indicators of the living standards of the population. Nominal and real wages are growing steadily; the unemployment is being reduced, as well as the size of pension payments and benefits are increasing in the country. At the same time, the situation in the social sphere is characterized by a number of negative trends. So far there is a high level of differentiation in the size of income among different social groups; a significant part of the population has incomes below the minimum wage. One of the main factors determining the inequality of standards of living and poverty in Kazakhstan is the place of residence. Economic reforms have influenced on the development of the sectors of the economy in different ways and, consequently, on different areas, according to their production specialization. This particularly had an impact on the agricultural sector, where by far

the most low productivity and low incomes, respectively. Traditionally, the southern agricultural areas have high poverty rates. Another factor detrimental to the living standards of the population of these regions is the presence of the informal economy, which contributes to the concealment of the accounting of the fraction of revenue received by households. In the western regions of Kazakhstan the share of manufacturing surpasses more than a half of the gross regional product. However, local people are weakly involved in the production of higher incomes in the oil and gas sector, as a result, these areas are also the regions with the highest level of poverty. Differences in standards of living and poverty between regions are also associated with poorly developed labor market that does not provide sufficient employment of population, as well as with many other factors.

The problem of poverty has been very difficult not only because of the extent of its distribution, but also because of the complexity of its identification. The use of the official poverty measurement tools in Kazakhstan, according to which the poor are households with per capita incomes below the living wage, is mainly due to the implementation of targeted population support programs, for which the measurement of income as well as the use of living wage in order to assess the level of need is very problematic. Choice of the poverty definition concept and its measurement method can substantially change the scope of its extension and risks of being included into poverty list for the different socio-demographic groups.

It should be also noted that, despite the formal recognition of the principle of single poverty line for all social programs, even at the legislative level there is the possibility of using different poverty lines and procedures for evaluating the financial resources. Based on the real financial possibilities and the situation on the labor market, the entire regions claim about the need for more stringent regulations in identification of citizens entitled to assistance. Consequently, under the current circumstances, there is a need to develop alternative approaches to the issues of identification of the poverty incidence and adequate evaluating methods in order to reallocate funds going to the social support of the population in favor of the poorest.

The problem of inequality of standards of living and poverty should also be solved at the regional level. Only at the regional level all of the features can be taken into account, which requires activation of a regional social policy. In this context the study of the current living standards trends, associated with the strengthening of territorial and social differentiation of the population has convinced the need for a differentiated approach to the study and solution of problems of living standard formation in relation to the territorial groups of population. Solution of the given problem requires a comprehensive approach: income growth, social protection of the disadvantaged social groups, and the activation of regional social policy.

Theoretical understanding of the socio-economic aspects of living standards in modern conditions is of fundamental importance for the study and development of the main measures of socio-economic policy, which should be aimed at improving the living standards, easing the conditions of the poor and reducing poverty incidence.

Current state of knowledge of the research topic. Classics of the economic theory A. Smith, K. Marx, F. Engels drew special attention to the relationship of

social and economic development of society. Current trends and mechanisms of solving social problems, carrying out market reforms in this area are reflected in the works of Western scholars, such as A. Marshall, P. Samuelson, R. Campbell, McConnell and others, as well as Russian scholars such as A.G. Aganbegian, A.E. Kotlyar, S.G. Strumilin and others.

Among the Kazakh scientists some aspects of the social policy development, social development, economic inequality of the population have been covered in the works of S. Gaysin, J.K. Shokamanov, T.K. Koychuev, D.K. Kabdiev, M.K. Meldahanova, K.S. Mukhtarova, H.N. Sansyzbaeva, A. Sultangazin, U.K. Shedenov, Ykymzhanovova AM

The problem of studying the living standards has attracted the attention of economists, sociologists and demographers. The economic literature on certain aspects of these problems has theoretical, methodological and applied research developments. A significant contribution to the development of these problems was made by such scholars as V. Oyken, F.A. von Hayek, P. Oldak, Orshanskii and other. Issues of standards of living and poverty were also broadly reflected in the works of T. Zaslavskaya, V. Maier, V. Bobkov, N.M. Rimashevskaya, V.M. Rutgaizer, P.N. Mstislavskii, A.S. Revaykin, T. Kozhamkulov, A.K. Koshanov, S.H. Bereshev, N.Zh.Brimbetova, E.M. Arynov, T. Pritvorovova, V.P. Shelomentseva. However, at the present time, territorial and social differences in living standards have not received adequate theoretical basis, the dynamics of social processes at the regional level has been studied insufficiently; there are also insufficient amount of research on state regulation of the living standards and income, as well as mechanisms to reduce poverty in the country.

The particular urgency, great practical significance and the lack of comprehensive development of the identified problems have led to the choice of dissertation research topic, its objectives and aim.

The purpose of the dissertation research is the theoretical verification of assessment indicators for the standard of living and poverty of population, the analysis of the given indicators, study of the mechanisms of state regulation of problems in country's social sphere as well as the identification of the main ways to reduce the inequality in distribution of standards of living and poverty in the regions of the Republic of Kazakhstan.

Proceeding from this purpose, the following **tasks** have been set:

- to study the theoretical aspects of the standard of living, its content and concepts, identify the nature of the categories of "standard of living", "quality of life", "lifestyle", "poverty";
- to analyze the existing techniques and approaches to the assessment of the standard of living and poverty of the population;
- to reveal the content of the concept of poverty as a natural consequence of living standards reduction processes;
- to analyze the status and trends of living standards and poverty of the population as a whole and at the regional level;
- to justify the need for a state regulation mechanism of household income;

- to justify, from a point of improving living standards, the model of formation of a strong regional social policy aimed at reducing the inequality in distribution of standards of living and poverty;

- to develop recommendations for reducing unequal distribution of living standards and poverty in the regions of Kazakhstan.

The object of the research is indicators of living standards and poverty of the population of the Republic of Kazakhstan as a whole and in terms of regions.

The subject of the research is the complex of socio-economic relations arising in the process of formation of living standards and poverty of the population of the country and at the regional level.

The theoretical and methodological basis of the conducted research includes monographic works, scientific studies and articles of domestic and foreign authors published in leading economic journals on the issues of social development, the problems of living standards improvement and reduction of poverty level of population.

The legal framework of the thesis is formed by the Laws of the Republic of Kazakhstan, Decrees of the President and the Government of the Republic of Kazakhstan, development strategies, program documents; resolutions and regulations of public authorities, competent to regulate relations in the social sphere.

The information base of the research includes the statistics of the National Agency of Statistics, the official materials of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Kazakhstan.

Different methods of socio-economic research were used in the given research, such as: systematic analysis, comparative analysis, computational and analytical methods of research, grouping method, method of economic and mathematical modeling, methods of structural and dynamic analysis and others. The research was provided at the level of the economy of the country as a whole, as well as at the regional level.

The scientific novelty of the dissertation research consists in the following results, which are of theoretical and practical importance:

- the essence of the concepts and the relationship between the categories of "standard of living", "quality of life", "lifestyle" and "poverty" of the population have been revealed;

- the principles of state regulation of the standard of living and poverty in the country have been defined;

- the qualitative and quantitative assessment of indicators, characterizing the standards of living and poverty of the population has been given;

- the regions of Kazakhstan have been classified in terms of living standards in modern economy on the basis of the analysis;

- recommendations for reducing unequal distribution of living standards and poverty in the regions of Kazakhstan have been developed.

The main provisions brought in on the defense:

- the essence of the concepts and the relationship between the categories of "standard of living", "quality of life", "lifestyle" and "poverty" of the population;

- mechanisms and principles of state regulation of the standard of living and poverty in the country;
- the results of assessment of inequality of living standards and poverty in the regions of Kazakhstan;
- the classification of the regions of Kazakhstan in terms of living standards;
- priority guidelines for improving living standards and reducing poverty in the regions of Kazakhstan.

Practical significance of the dissertation research consists in the scientific foundation of recommendations for reducing unequal distribution of living standards and poverty in the regions of Kazakhstan, as well as for improving the procedure of calculating the minimum wage in the Republic of Kazakhstan. Recommendations proposed by the author may be used by public authorities of different levels, economic institutions for improving regulatory mechanisms, as well as in the projections and programs of socio-economic development of the Republic of Kazakhstan and its regions, in the development and implementation of social policy. Individual results can be used in lecture courses on the social economy, the analysis of the economy, economy of the labor market and regional economy.

Approbation of the main provisions of the thesis. The main provisions of the thesis were presented at the following international conferences: Development of ecologic economy and education in Ukraine and in the world (Ukraine, Kyiv, 2011), Social modernization of Kazakhstan: background, achievements and development trends (Kazakhstan, Karaganda, 2012); Urgent problems of Social and Economic researches (Russia, Moscow, 2012); Practice of green technologies implementation (Ukraine, Kyiv, 2013); Conceptual framework and mechanisms of structural, innovative and institutional modernization of the national economy (Kazakhstan, Karaganda, 2013).

Publication of research results. Five scientific articles have been published on a subject of dissertation research, with a total amount of 1, 9 publication base sheets.